ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 31 (2014)

Αιτίες της Κρίσης

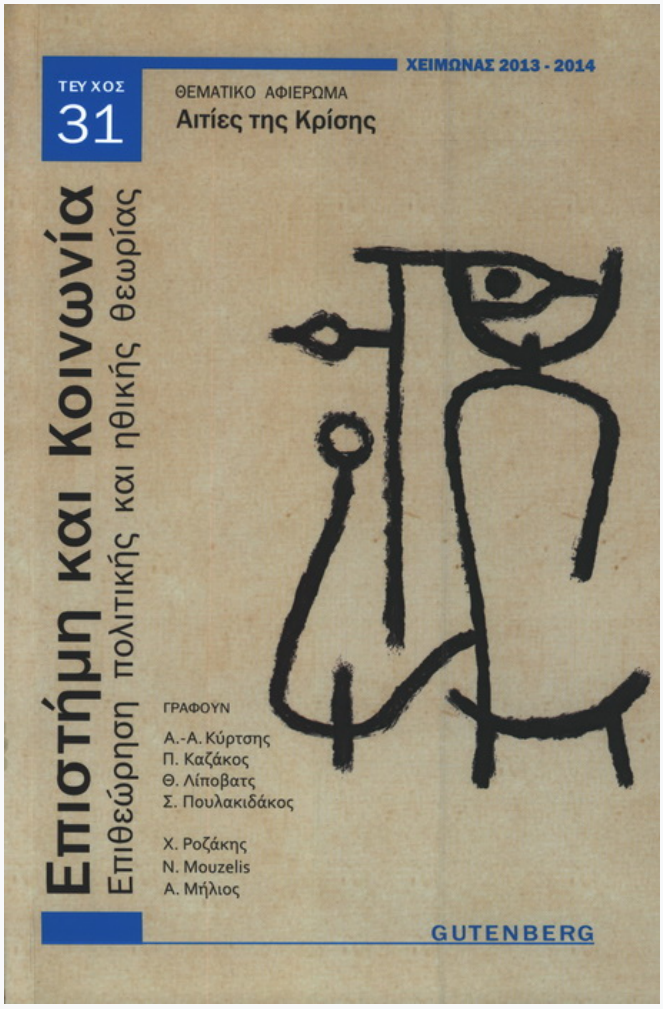

Νικόλας Σεβαστάκης & Γιάννης Σταυρακάκης, Λαϊκισμός, αντιλαϊκισμός και κρίση, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2012, 111 σελ.

Δημήτρης Σωτηρόπουλος

doi: 10.12681/sas.10305

Copyright © 2016, Δημήτρης Σωτηρόπουλος

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σωτηρόπουλος Δ. (2016). Νικόλας Σεβαστάκης & Γιάννης Σταυρακάκης, Λαϊκισμός, αντιλαϊκισμός και κρίση, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2012, 111 σελ. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, *31*, 233–240. https://doi.org/10.12681/sas.10305

Νικόλας Σεβαστάκης & Γιάννης Σταυρακάκης, *Λαϊκισμός, αντιλαϊκισμός και κρίση*, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2012, 111 σελ.

ΕΝΑ από τα βασικά στοιχεία που συνοδεύουν συχνά σε ιδεολογικό επίπεδο τις μείζονες κοινωνικές κρίσεις στην ιστορία είναι ο μανιχαϊσμός που μπορεί καμιά φορά να παρουσιάζεται και ως φυσική και αναπόδραστη 'διαλεκτική της ιστορίας'. Σε συγκυρίες που το κοινωνικό θερμόμετρο αγγίζει τις κόκκινες περιοχές του, όπου η πολιτική πόλωση έρχεται να προσδιορίσει με όρους 'εχθρού' και 'φίλου' τις πάντα πιο σύνθετες κοινωνικές διαιρετικές τομές και τα σύστοιχά τους φαινόμενα καθώς και τις πάντα πιο περίπλοκες ατομικές ψυχολοπολιτισμικές πραγματικότητες, τα μανιχαϊστικά σχήματα μπορεί να αποτελέσουν βολικά, λειτουργικά και συνολικά ερμηνευτικά κλειδιά ενίοτε για ολόκληρες εποχές και περιόδους. Έτσι για παράδειγμα το ποπεριανό μανιχαϊστικό δίπολο των ανοικτών φιλελεύθερων δημοκρατιών που συγκρούονταν με τον ολοκληρωτισμό των επιτηρούμενων καθεστώτων των κομμουνιστικών δεσποτειών αποτέλεσε τον πυρήνα της κοσμοαντίληψης της Δύσης για περίπου μισό αιώνα. Μικρότερης απήχησης αλλά ίδιας λειτουργικότητας υπήρξε η πιο πρόσφατη θεωρία περί της 'σύγκρουσης των πολιτισμών' του S.P. Huntington, η οποία αποτέλεσε μεταξύ άλλων νομιμοποιητικό εργαλείο για την επιστροφή της αντιπαράθεσης ανάμεσα στην 'ορθολογική χριστιανική, δημοκρατική, ελεύθερη Δύση' και τον 'ανορθολογικό, μουσουλμανικό αυταρχικό και ετερόνομο κόσμο της Ανατολής'. Είναι γεγονός ότι οι διανοούμενοι, ιδίως εκείνοι που εξακολουθούν να επιλέγουν το πρότυπο του 'ολικού διανοουμένου' παρεμβαίνοντας με πυκνή συχνότητα και πολεμική διάθεση στον καθημερινό 'ειδησεογραφικό χρόνο' (πράγμα που ευνοούν σήμερα ακόμη περισσότερο τα σύγχρονα μέσα κοινωνικής δικτύωσης), παίζουν σε αυτές τις συγκυρίες καίριο ρόλο επεξεργαζόμενοι πολιτικές ιδεολογίες ή παρασυρόμενοι από απλούς τακτικισμούς της εξουσίας, κυβερνώσας ή μη, όταν δεν πρόκειται για οργανικούς διανοούμενούς της. Πιο γόνιμη είναι σαφώς η συμμετοχή των ειδικών διανοουμένων σε τέτοιες δημόσιες συζητήσεις, όπου με τη συγκεκριμένη γνώση τους προσφέρουν στη διασαφήνιση των όρων και του ορθού πλαισίου του διαλόγου.

Οι δύο εκτενείς συμβολές των Ν. Σεβαστάκη και Γ. Σταυρακάκη (εφεξής ΝΣ και ΓΣ) που απαρτίζουν το μικρό βιβλίο με γενικό τίτλο *Λαϊκισμός, αντιλαϊκισμός και κρίση* αντλούν και αυ-

τές την αφορμή τους από τις ιδεολογικές εντάσεις που έχει προξενήσει η ελληνική και ευρωπαϊκή κρίση, παρότι οι δύο συγγραφείς είναι παλαιοί και εμβριθείς μελετητές τόσο των αντιφάσεων/αδιεξόδων του φιλελευθερισμού (ΝΣ), όσο και της μεγάλης διεθνούς συζήτησης που διεξάγεται εδώ και πάνω από τρεις δεκαετίες (τουλάχιστον στην πιο πρόσφατη φάση της) σε διάφορα ακαδημαϊκά περιβάλλοντα (ο ΓΣ, κυρίως μέσα από το ερμηνευτικό πρίσμα του Laclau). Ένα από τα πλεονεκτήματα των δύο αυτών κειμένων έγκειται στο γεγονός ότι παρουσιάζουν συμπυκνωμένα αλλά με υψηλό βαθμό πληρότητας το μεγαλύτερο μέρος των επιχειρημάτων ένθεν κακείθεν που συγκροτούν τον σχετικό επιστημονικό και πολιτικό διάλογο. Πρόκειται για μια συζήτηση που δεν διεξάγεται πλέον μόνο μέσα στα ερμητικά εργαστήρια σκέψης των ειδικών αλλά έχει διαχυθεί σε διάφορα μέσα και περιοχές του δημόσιου χώρου με τη συμμετοχή σε αυτή δημοσιογράφων, δημοσιολογούντων, απλών πολιτών κ.ά.· γι' αυτό και τα επιχειρήματα που την τροφοδοτούν δεν τα βρίσκει κανείς πάντοτε σε πλήρως αναπτυγμένη και επεξεργασμένη μορφή αλλά ενίοτε σε μορφή σπαράγματος, υπονοούμενου, σάτιρας κ.ο.κ. Σε κάθε περίπτωση η ένταση της αντιπαράθεσης θυμίζει αρκετά την πρώτη φάση της συζήτησης αυτής στις αρχές της δεκαετίας του 1970, όταν με αφορμή την εμφάνιση και εν συνεχεία την ανάληψη της εξουσίας από το ΠΑΣΟΚ το θέμα του λαϊκισμού, που έτεινε τότε να αποκτήσει για πρώτη φορά σχεδόν καθεστωτική μορφή, είχε αναδειχθεί σε μείζον ζήτημα ανάλυσης και αντιπαράθεσης κυρίως από την πλευρά της εκσυγχρονιστικής Αριστεράς (και των εντύπων ή των διανοουμένων της), η οποία είχε διαβλέψει από νωρίς τους κινδύνους από την ανάδυση και την κυριαρχία μιας τέτοιας πολιτικής κουλτούρας. Παρεμπιπτόντως από μια ειρωνεία της ιστορίας είναι σήμερα πρωτίστως ο χώρος της Αριστεράς (με τις εντονότερες αριστερίστικες αναφορές του, σε σχέση με το παρελθόν) που έρχεται να υπερασπιστεί τον 'λαϊκισμό'· μάλιστα μεταξύ των υπερασπιστών είναι καμιά φορά και τα ίδια πρόσωπα που υπήρξαν κάποτε ξεκάθαροι πολέμιοι της πασοκικής εκδοχής του (αν και ουδόλως αναφερόμαστε εδώ στους εν λόγω συγγραφείς).

Δεν είναι σκοπός της παρούσας βιβλιοκρισίας να εξετάσει θέση-θέση τα επιχειρήματα των κειμένων· περισσότερο ενδιαφέρεται να δει τα κείμενα αυτά ως αφορμή για τη διεύρυνση του πλαισίου της εν εξελίξει συζήτησης. Αλλά είναι κρίσιμο να κατανοήσουμε

τις αναλυτικές και ιδεολογικές αφετηρίες των επιχειρημάτων τους. Το κείμενο του ΝΣ —με τίτλο 'Σύγχρονος "αντιλαϊκισμός": από την πολιτική παθολογία στο πολιτισμικό κακό'— διαπνέεται θα έλεγε κανείς από έναν καταγωγικό φόβο, ο οποίος δηλώνεται κάποτε κι ευθαρσώς, ότι οι νεοφιλελεύθερες ελληνικές ελίτ χρησιμοποιούν την απειλή του λαϊκισμού για μια στροφή στην επιβολή τιμωρητικών και φρονηματικών πρακτικών εις βάρος του λαού, πράγμα που εξηγεί και το γιατί η 'αντιλαϊκιστική' ρητορεία έχει αποκτήσει τόσο έντονο ηθικοπλαστικό περιεχόμενο. Θεωρεί δε ότι αυτή η στρατηγική της 'ολιγαρχικής ελίτ' της χώρας είναι εκείνη που ουσιαστικά ενισχύει τις ακροδεξιές τάσεις του εκλογικού σώματος όπως και ειδικά τον εθνορατσισμό της Χρυσής Αυγής. Ως εκ τούτου (και εδώ ερμηνεύουμε) το βασικό πολιτικό (και όχι επιστημονικό) ζητούμενο δεν είναι η αποδόμηση του ίδιου του φαινομένου του λαϊκισμού, η μελέτη της ιστορικής διαδρομής του, των διαδοχικών μεταλλάξεών του κ.λπ. αλλά η απογύμνωση και η αντίσταση σε αυτό το στρατηγικό σχέδιο της εγχώριας (προφανώς και ευρωπαϊκής) ολιγαρχίας, στο όνομα της υπεράσπισης των λαϊκών κεκτημένων.

Ο ΓΣ από την άλλη —η δική του συμβολή τιτλοφορείται 'Λαός και λαϊκιστικός λόγος. Στη σκιά της ευρωπαϊκής κρίσης'—, αν και δεν αρνείται την ύπαρξη του φαινομένου του λαϊκισμού, απλούστατα δεν θεωρεί ότι αυτό συνιστά κάποιου είδους στρέβλωση. Ίσαίσα που πιστεύει πως δεν μπορούμε να μιλήσουμε 'για δημοκρατική πολιτική χωρίς λαϊκισμό' (επικαλείται δε ως προς αυτό τη M. Canovan), παρά μόνο αν υιοθετήσουμε το νεοφιλελεύθερο πρότυπο 'μιας δημοκρατίας χωρίς δήμο'. Επιπλέον σε αυτή τη συμβολή του ειδικά δεν ενδιαφέρεται για την ιδιοσυστασία του λαϊκιστικού φαινομένου εν γένει και για τα ιδιαίτερα ελληνικά χαρακτηριστικά του μέσω της ιστορικής του γενεαλογίας, αλλά περιορίζεται να αντιμετωπίσει το όλο ζήτημα ως 'γλωσσικά παίγνια', λόγους και ομιλιακά ενεργήματα ανάμεσα σε κυρίαρχους (ελίτ) και κυριαρχούμενους (λαός).

Εντέλει —και αυτό ισχύει και για τους δύο διανοητές— εν συγκρίσει με τους κινδύνους που αντιπροσωπεύει ο 'νεοφιλελευθερισμός' των 'ολιγαρχικών ελίτ', η λαϊκιστική απειλή είναι γι' αυτούς ελάσσων, αν δεν είναι κατασκεύασμα των εκάστοτε κρατούντων.

Ανοίγοντας τώρα ευρύτερα τη συζήτηση, πράγματι το βασικό επιχείρημα όσων βλέπουν στον λαϊκισμό όχι μια απειλή αλλά αντίθετα μια 'διόρθωση' των δη-

μοκρατιών στην ιστορικά αναπόδραστη πορεία τους προς όλο και πιο εξισωτικές μορφές κοινωνικής συνύπαρξης και στην απόδοση όλο και περισσότερων δικαιωμάτων προκειμένου να συμπεριλάβουν και να εντάξουν στους κόλπους τους, με όρους μιας αξιοπρεπούς ζωής, το σύνολο του πληθυσμού μιας εθνικής επικράτειας, είναι ότι το λαϊκιστικό φαινόμενο αποτελεί σάρκα εκ της σαρκός των σύγχρονων μαζικών δημοκρατιών, είναι δηλαδή εγγενές χαρακτηριστικό τους, και μάλιστα θεμελιώδες αν θέλουμε να μιλάμε πράγματι γι' αυτού του τύπου τις δημοκρατίες. Και υπ' αυτή την έννοια δεν είναι προφανώς καθόλου τυχαίο το χωρίο του γάλλου πανεπιστημιακού Laurent Bouvet το οποίο παραθέτει στην αρχή του κειμένου του ο ΝΣ: 'La démocratie et le populisme ont partie liée [...]'.

Όπως και στην ατομική ψυχοπαθολογία ωστόσο έτσι και στην πεζή πραγματικότητα των κοινωνιών σημασία έχει το μέγεθος, δηλαδή η ένταση του φαινομένου, προκειμένου να διακριβωθεί αν πρόκειται πράγματι για δημοκρατική διόρθωση, η οποία ευνοεί την κοινωνική ισότητα και την ειρηνική 'ταξική' συνύπαρξη, ή αν συνιστά μια κοινωνική παθολογία η οποία δημιουργεί ατομικές/συλλογικές ψευδαισθήσεις (τις οποίες μια δεδομένη κοινωνικοοικονομική δομή αδυνατεί αντικειμενικά να πραγματώσει), ενισχύει τον πολιτικό πατερναλισμό (στο όνομα του 'λαού') και άρα εμποδίζει μια ουσιαστική ατομική και συλλογική χειραφέτηση, και αποπροσανατολίζει τον δημόσιο λόγο στη βάση άκαμπτων ιδεολογικών στερεοτύπων ('δίκαιο είναι το δίκαιο του εργάτη' κ.λπ.).

Στην ελληνική περίπτωση το πολιτικο-ιδεολογικό χωνευτήρι της Μεταπολίτευσης που λεγόταν ΠΑΣΟΚ, ιδίως μέσω των ευαισθησιών και της πολιτικής διαδρομής του ιδρυτή-αρχηγού του, κατάφερε και συνένωσε την εθνικοφροσύνη της μεταπολεμικής Δεξιάς με τον διαχρονικό λαϊκισμό της Αριστεράς σε ένα νέο μόρφωμα το οποίο πέτυχε ταυτόχρονα να συνδυάσει το πάγιο ζητούμενο της λαϊκής κυριαρχίας (η οποία είχε πράγματι υποστεί πολλαπλά πλήγματα από το μεταπολεμικό καθεστώς της κυβερνώσας Δεξιάς, του στρατού και του θρόνου) με την παράδοση του 'έθνους' στην ιδεολογική αγκαλιά της ελληνικής Αριστεράς που ποτέ δεν είχε σταματήσει να το διεκδικεί αλλά που η ήττα της στον Εμφύλιο την είχε αποκλείσει από αυτό. Αυτός ο νέος αστερισμός του εθνολαϊκισμού αποτέλεσε χαρακτηριστικό συστατικό της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας. Για ιστορικοπολιτικούς λόγους που έχουν να κάνουν με την οργάνω-

ση του πολιτικού ανταγωνισμού στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, επιβαρημένη όπως ήταν η εποχή εκείνη από τις φοβίες και τα αντανακλαστικά του προδικτατορικού παρελθόντος, το ΠΑΣΟΚ χρησιμοποίησε σε ακραίο βαθμό τη στρατηγική της λαϊκιστικής ρητορείας, με συνέπεια ο λαϊκισμός στην ελληνική του εκδοχή να ανδρωθεί και να εκτοξευτεί ως αριστερό πολιτικό προϊόν κυρίως —και όχι ως δεξιό όπως στην υπόλοιπη Ευρώπη την ίδια περίοδο.

Η εν Ελλάδι παράταξη του σύγχρονου λαϊκισμού δεν αρκέστηκε μόνο στον ρόλο του διεκδικητή των λαϊκών δικαίων και του διαμαρτυρόμενου για τις τυχόν 'αντιλαϊκές πολιτικές' στο ένα ή το άλλο επίπεδο, αλλά υπήρξε το μεταπολιτευτικό πολιτικό κόμμα με τη μακροβιότερη θητεία στους κυβερνητικούς θώκους, στη διάρκεια της οποίας ο λαϊκισμός του κατέστη κυρίαρχη στρατηγική για την αναπαραγωγή του στην εξουσία και για την εξουδετέρωση των αντιπάλων του. Αξίζει επίσης να θυμηθούμε όσον αφορά την περίοδο της κρίσης, από το 2009 και μετά, ότι δεν υπήρξε κανένα κόμμα (εξαιρουμένων ίσως ορισμένων πολύ μικρών, χωρίς ειδικό βάρος) το οποίο να μη χρησιμοποίησε τη στρατηγική του λαϊκισμού προκειμένου να υπερασπιστεί τα 'λαϊκά κεκτημένα', έστω κι αν αναγκάστηκε μετά εκ των πραγμάτων να ανακρούσει πρύμναν —βλ. ΠΑΣΟΚ του Γιώργου Α. Παπανδρέου ή ΝΔ του Αντ. Σαμαρά. Άλλα πάλι (όπως ο ΣΥΡΙΖΑ) ενίσχυσαν περαιτέρω τη λαϊκιστική ρητορεία τους όσο πιο πολύ πλησίαζαν στην κυβερνητική εξουσία (το ΚΚΕ δεν φάνηκε να ξεφεύγει ιδιαίτερα από την πεπατημένη η οποία ακολουθεί παγίως λαϊκιστικά πρότυπα, αν και με σχετική αυτοσυγκράτηση την τελευταία τριετία). Και κάποια (όπως οι Ανεξάρτητες Έλληνες και η ΧΑ) δεν σταμάτησαν ποτέ το παιχνίδι της κλιμάκωσης της έντασης στο όνομα της υπεράσπισης του 'λαού', διανθίζοντας την επιλογή αυτή με την προτροπή στη βία ή και την υιοθέτηση ενός εξτρεμιστικού ακτιβισμού πολύ πέρα από τα όρια της νομιμότητας. Αντιθέτως οι υποτιθέμενες δυνάμεις του 'νεοφιλελευθερισμού' και των 'ελιτιστών' —στον βαθμό που υπήρξε ποτέ πολιτικό κόμμα στη Μεταπολίτευση το οποίο να διεκδίκησε τέτοιο τίτλο— ήταν μονίμως διασπασμένες και κατακερματισμένες και πάντως εκτός εξουσίας με ελάχιστα 'δικά τους' μέσα στον δημόσιο διάλογο. Ακόμη και σήμερα, που ο εγχώριος αστερισμός των φιλελεύθερων ιδεών (μέσα από την πληθυντική τους έκφραση) είναι σαφώς πιο αναπτυγμένος σε σχέση με την πρώτη περίοδο της Μεταπολίτευσης,

ο αγώνας παραμένει απολύτως άνισος. Έχοντας απέναντί τους μια-δυο εφημερίδες, ένα free press έντυπο και ορισμένους μεμονωμένους ανεξάρτητους διανοούμενους (που φέρουν τη στάμπα του 'ενδιαφέροντος αιρετικού' ως άλλοθι για τα κατά βάση αντιμνημονιακά βραδινά τηλεοπτικά πάνελ), δύσκολα μπορεί κανείς να πει ότι οι δυνάμεις του εγχώριου λαϊκισμού έχασαν ποτέ την ιδεολογική ηγεμονία.

Συνεπώς δεν είναι μόνο ότι η ένταση του λαϊκιστικού φαινομένου υπήρξε τέτοια στη μεταπολιτευτική Ελλάδα που δεν μπορεί να προσπερνάται ως το απλό και πάντως αναγκαίο συμπαρακολούθημα της ανάδυσης μιας μαζικής δημοκρατίας (όπως ήταν αυτή μετά το 1974) αλλά και ότι η διάχυση του λαϊκισμού διαταξικά και διαπαραταξιακά ήταν τόσο ευρεία που δύσκολα επέτρεπε μέχρι πρόσφατα την επιτυχή αντίκρουσή του στη δημόσια σφαίρα, αν εξαιρεθούν ορισμένοι στενοί κύκλοι διανοουμένων με μικρή επιρροή εκτός του περίγυρού τους.

Με άλλα λόγια η 'διαλεκτική' αυτή είναι μάλλον αβάσιμη. Αντί το μανιχαϊστικό σχήμα 'λαϊκισμός-ελιτισμός' να συνιστά την 'αξονική διαιρετική τομή της ελληνικής δημόσιας σφαίρας' (ΓΣ), θα ήταν ίσως προσφορότερο και πιο γονιμοποιητικό για την πολιτική και επιστημονική συζήτηση που διεξάγεται αυτό το διάστημα στη χώρα ένα πιο νηφάλιο αναλυτικό σχήμα που θα εντόπιζε και θα αποδομούσε τους διαφορετικούς δρόμους που προβάλλονται σήμερα, άμεσα ή έμμεσα, από την κάθε πολιτική παράταξη ξεχωριστά αλλά και από την ίδια την κοινωνία των πολιτών αναφορικά με την επανανοηματοδότηση της δημοκρατίας μας. Το πρώτο και βασικό πλεονέκτημα μιας τέτοιας αλλαγής της οπτικής θα ήταν ότι θα απάλλασσε τη συζήτηση από αυτό το πέπλο μυστηρίου που εξ ορισμού τη συνοδεύει καθώς υπονοείται ότι κάποια ισχυρά κέντρα πολιτικής και οικονομικής εξουσίας των εγχώριων και ξένων 'ελίτ' απειλούν συντονισμένα τη 'λαϊκή κυριαρχία' με βασικό ιδεολογικό όπλο τον ψόγο του λαϊκισμού. Αν δεχόμασταν αντιθέτως ότι πολύ συχνά, όπως έχει φανεί από την ίδια την πρόσφατη και παλαιότερη εμπειρία, τμήματα των εγχώριων ελίτ συμμερίζονται και αυτά τα ίδια τη στρατηγική του λαϊκισμού ή ακόμη και ότι ριζοσπαστικοποιούν τις επιδιώξεις τους μέσα από αυτή, τότε θα μπορούσαμε ευκολότερα να επαναπροσδιορίσουμε τα πολιτικά διακυβεύματα και να αναπροσαρμόσουμε τις πολιτικές κατηγοριοποιήσεις μας. Και βεβαίως ισχύει και το αντίστροφο: ο λαϊκισμός δεν αποτελεί τη μόνη ιδεολογία

στην οποία οφείλουν ή τέλος πάντων είναι αναγκασμένοι να καταφύγουν οι μη ανήκοντες στις 'ελίτ' προκειμένου να προστατευτούν από τις επίβουλες επιδιώξεις των τελευταίων. Φαίνεται ότι υπάρχουν όντως και άλλες εναλλακτικές, ιδίως όταν γειώσουμε, ως οφείλουμε, την ανάλυση στην ελληνική εμπειρία.

Πράγματι η συγκυρία της κρίσης έφερε στην επιφάνεια και τρόπον τινά απελευθέρωσε ένα άλλο πραγματικό κοινωνικό υποκείμενο πέρα από τον 'λαό' των λαϊκιστών και τις 'ελίτ', υποκείμενο που αποτελεί και τη συστατική προϋπόθεση της ανανέωσης των βάσεων της δημοκρατίας μας. Στην πραγματικότητα ο 'κίνδυνος' για τους υποστηρικτές του λαϊκισμού δεν είναι ταξικός, όπως σαφώς εννοείται στις δύο συμβολές του εν λόγω βιβλίου, αλλά μάλλον πολιτισμικός. Φυσικά ο ιδεολογικός αυτός αντίπαλος στην Ελλάδα του 21ου αιώνα είναι εξίσου κατακερματισμένος και οπωσδήποτε πολιτικά ανέστιος (αν και μπορεί να ψηφίζει ευκαιριακά το ένα ή το άλλο κόμμα), παρότι αριθμητικά δεν φαίνεται να είναι αμελητέος. Αλλά είναι εν δυνάμει το βασικό αντέρεισμα αυτή τη στιγμή στην επανακάμψασα δυναμική του εθνολαϊκισμού. Πρόκειται για τον σύγχρονο έλληνα δημοκρατικό πολίτη των μεσαίων στρωμάτων, ο οποίος έχει διαμορφώσει μέσα από ποικίλες και σύνθετες κοινωνικές και πολιτισμικές διεργασίες —οι οποίες χρήζουν βαθύτερης μελέτης— μια αστική κουλτούρα [civic political culture] πολύ πιο κοντά στο δυτικοευρωπαϊκό πρότυπο σε ζητήματα όπως το είδος και την ποιότητα της δημοκρατίας, τα ατομικά και συλλογικά δικαιώματα/υποχρεώσεις, την έννοια του δημόσιου καθήκοντος, τη μεταρρύθμιση του δημόσιου τομέα, την αντιμετώπιση του κορπορατισμού του κράτους και των συναφών αδικιών από τις πρακτικές που τον συνοδεύουν, την υφή του κράτους δικαίου, την πραγματιστική (και μόνο) διαχείριση της οικονομίας (και δη της οικονομίας της κρίσης), την επαναθεμελίωση του κράτους πρόνοιας σε πιο δίκαιες κοινωνικά βάσεις, την επανανοηματοδότηση των ενωσιακών θεσμών και της ταυτότητας του ευρωπαίου πολίτη κ.ά.

Ο ανθρωπότυπος αυτός, που υπήρξε προϊόν της γεμάτης αντιφάσεις Μεταπολίτευσης και έχει διαπαραταξιακή και διαταξική εκπροσώπηση, ακριβώς για τον λόγο αυτόν δεν είναι ούτε 'λαϊκιστής' ούτε 'ελιτιστής', παρότι κατά κανόνα περιλαμβάνεται στους κατεξοχήν ζημιωμένους από τις συνέπειες της κρίσης, στο οικονομικό αν μη τι άλλο επίπεδο. Η κριτική που ασκεί συνεπώς σήμερα δημοσίως ή υπόκωφα είναι

διττή και απευθύνεται ταυτόχρονα τόσο στις ευθύνες των 'ελίτ' όσο και σε αυτές του 'λαού'. Οι ευθύνες των πρώτων για την κρίση είναι πασίδηλες και κυρίως πανθομολογούμενες· αναφορικά με τον 'λαό' ωστόσο οποιαδήποτε κριτική εμφανίζεται από τους αυτόκλητους υπερασπιστές του ως υστερόβουλη και, όπως είδαμε, ως στρατηγική υπεράσπισης της δήθεν πληττόμενης ηγεμονίας των ελίτ. Κι ενώ κανείς, φαντάζομαι, δεν θα διανοούνταν να αποτάξει από το σώμα τού λαού τους πολίτες αυτούς, εκείνοι δεν μιλούν στο όνομά του ούτε ως αυθεντικότεροι εκπρόσωποί του. Αντίθετα η ίδια η αστική τους πολιτική κουλτούρα αποτελεί την άρνηση της αντίληψης για την ύπαρξη ενός αδιαφοροποίητου όλου με ενιαία βούληση —όπως είναι ο 'λαός'—, βασικός εχθρός του οποίου είναι μια αντίστοιχα συμπαγής εγχώρια ολιγαρχία που (θέλει να) τον ποδηγετεί με συντονισμένο τρόπο. Αν κρίνεται σκόπιμη η αναφορά σε αυτό το νέο κοινωνικό υποκείμενο είναι εντέλει διότι η κριτική του πλήττει τον ίδιο τον συστατικό πυρήνα του εθνολαϊκισμού, ο οποίος έχει την τάση να ισοπεδώνει και άρα να θολώνει τις διαφοροποιήσεις που προκύπτουν χάρη στις επιμέρους κοινωνικοεπαγγελματικές ομάδες και τον ανταγωνισμό τους, αρνούμενος έτσι ακόμη και μια μαρξιστογενή κοινωνιολογική ανάλυση που θα περίμενε κανείς ότι, αν μη τι άλλο, θα χαρακτήριζε στα βασικά μια αριστερή ανάγνωση των πραγμάτων. Όπως επίσης υποτιμά και την αναζήτηση των ατομικών ευθυνών των υποκειμένων θεωρώντας τις λάθος στάση, απόρροια κι αυτή μιας ύποπτης προπαγάνδας των ελίτ για την αυτοενοχοποίηση των αδύναμων —και εδώ δεν μιλάμε προφανώς για ποινικού τύπου ευθύνες αλλά γι' αυτές που συγκροτούν την ίδια την έννοια του δημοκρατικού πολίτη, καθιστώντας τον ενεργό μέλος του δήμου.

Ίσως τελικά να μην είναι παράδοξο: συχνά στις μεταιχμιακές εποχές τέτοια νεόκοπα κοινωνικά υποκείμενα ξεφεύγουν από τα όποια αναλυτικά εργαλεία των διανοουμένων εγκαινιάζοντας νέες κοινωνικές 'διαφορές' και απαιτώντας άλλες επιστημονικές προσεγγίσεις για να καταστούν ορατά και ευδιάκριτα.

Δημήτρης Π. Σωτηρόπουλος